

I

COSMOTÈISME O ELS LEPROSOS

LA HISTÒRIA FA AIXÍ:

Un faraó d'Egipte volia contemplar els déus cara a cara i va consultar el profeta més cèlebre de l'època. El profeta va dir-li que primer calia purgar el país de leprosos, esguerrats i altres impurs. Expulsar-los. El faraó va ordenar que els fessin presoners a tots, més de vuitanta-mil, i els enviessin a l'altra banda del Nil, a treballar en unes pedreres. Entre els leprosos i esguerrats, però, hi havia un sacerdot, de nom Osarsiph, que va aconseguir negociar amb el faraó un tracte més humà per a aquests esclaus. El faraó va cedir i els va donar una ciutat abandonada per viure-hi. Osarsiph els va donar lleis: que no adoresin els déus d'Egipte ni es prostressin davant de les seves estàtues, que matessin i es mengessin sense recança els animals tinguts per sagrats per la religió del faraó, i que no s'aparellessin amb ningú de fora de la nova comunitat. I va manar que construïssin una

muralla al voltant de la ciutat abandonada que el faraó els havia concedit. La ciutat era molt antiga i es deia Avaris.

Avaris no era una ciutat qualsevol. Segles enrere havia estat la capital de la dinastia dels Hiksés, que vol dir 'governants forasters'. Aquests reis de llevant, de la terra de Canaan, van conquerir i governar Egipte durant dos-cents anys. Quan en van ser expulsats, van tornar cap a la terra de Judea, hi van fundar una ciutat i en van dir Jerusalem. No és estrany, per tant, que tres-cents o quatre-cents anys després, els leprosos i els impurs que havien ocupat la seva vella capital, l'Avaris abandonada, enviessin uns missatgers a Judea a demanar ajuda als descendents dels Hiksés. Els van ajudar: van enviar-hi un exèrcit i el faraó va haver de fugir a Etiòpia.

La crònica acaba així:

Pel que fa a la gent de Jerusalem, quan van ajuntar-se amb els egipcis impurs van tractar els egipcis del faraó d'una manera tan barbàrica que els que ho van veure van pensar que era una cosa terrorífica. No només van incendiar les ciutats i les viles. També van destruir les imatges dels déus. Van rostir els animals sagrats que eren venerats i van forçar els sacerdots i els profetes a ser els botxins d'aquests animals. En acabat els van expulsar, despullats, del país. Es va

saber que el sacerdot que els havia donat les lleis era nascut a Heliòpolis, i el seu nom era Osarsiph, per Osiris, que era el déu d'Heliòpolis. Quan va ajuntar-se amb la seva gent, però, es va canviar el nom, i va ser anomenat Moisès. Aquesta és la contra-història de l'Èxode. És la versió dels egipcis, escrita per desacreditar l'Èxode. Aquí, els jueus ja no són uns esclaus hebreus que van aconseguir alliberar-se contra la voluntat dels pèrfids egipcis que els maltractaven i els assassinaven els fills. Ara són uns egipcis qualssevol, leprosos, esguerrats, tolits, que van ser expulsats del seu propi país i que, plens de ressentiment, es van aliar amb uns enemics poderosos, uns opressors. Van voler destruir la lluminosa religió dels egipcis amb una iconoclàstia monoteista cruel i primitiva.

Aquesta contrahistòria la va escriure Manetó, un historiador i teòleg egipci del segle III aC, per defensar la religió dels seus ancestres, poc abans que desaparegués arrasada pels monoteismes. La seva obra s'ha perdut, però molts fragments apareixen en obres d'altres autors de l'època. De fet, encara fem servir la seva llista de les dinasties d'Egipte. La història dels leprosos i Osarsiph la coneixem per la cita que en fa Flavi Josep, l'historiador jueu del segle I dC que va canviar de bàndol i va escriure la crònica de la conquesta i destrucció de Jerusalem des

del camp dels romans. En acabat, va intentar salvar tot el que va poder de la seva cultura escrivint-ne la història. Explico això perquè l'única raó per la qual Flavi Josep cita aquest contra-Èxode de Manetó és per denunciar l'odi als jueus. Des d'aleshores, i fins avui, la llegenda dels leprosos s'ha posat d'exemple per demostrar que l'antisemitisme és una cosa antiga i persistent. Des de fa uns quants anys, però, i sobretot gràcies a l'obra de l'egiptòleg Jan Assmann, ha pres un altre significat: no és exactament contra els jueus, que Manetó escriu. O no només. És contra el monoteisme.

Aquesta posició aparentment desjudaïtzant d'Assmann va ser molt polèmica, en part perquè era un alemany escrivint després de l'holocaust. Però val a dir que la tesi li ve d'un llibre de Sigmund Freud publicat el 1939. Es titula *Moisès i el monoteisme* i el psicoanalista jueu hi defensa que Moisès no era l'hebreu que va viatjar en cistell pel Nil fins a arribar a mans de la filla de faraó, com ens diu l'Èxode. Moisès seria un noble egipci proper a un faraó, el cèlebre Akhenaton. La història del cistell i el Nil seria la manera que els escriptors jueus haurien trobat per camuflar el deute que tenen amb la cultura egípcia. Freud sospita que va ser un cortesà d'Akhenaton, perquè aquest faraó té l'honor històric d'haver inventat el monoteisme,

fet que explicaria d'on el va treure Moisès i, per extensió, el poble jueu.

Akhenaton va regnar cap al 1350 aC i va imposar un monoteisme que, tot sembla indicar, era d'allò més estricte, iconoclasta i violent. El seu regnat ocupa el lloc d'un trauma col·lectiu. I la història de Manetó, amb les referències a un moment d'imposició violenta monoteista, recolliria el record reprimat d'aquest trauma. Quan va morir Akhenaton, la reforma monoteista es va acabar. El poble va tornar a la religió dels pares, els temples es van reobrir i Akhenaton va ser esborrat dels registres oficials. En el caos i el buit de poder immediatament posterior a la mort del faraó, diu Freud, Moisès va «escollir» i «alliberar» un poble: uns esclaus, potser semites, parents de tribus de l'altra banda del Nil, cap al desert. Gent que havia anat migrant cap a Egipte, perquè aleshores Egipte era el centre de la civilització i per tant de l'economia. El poble escollit per Moisès, ens diu Freud, va seguir-lo, i ell, fidel al faraó mort, va perpetuar el monoteisme d'Akhenaton a través seu i de les tribus primitives amb qui es va ajuntar al desert, en aquesta travessia que ocupa l'espai prereligiós i prepolític de l'inconscient occidental.

Moisès i el monoteisme és l'últim llibre de Freud. El va començar a escriure el 1934 a Viena i va enlles-

tir-lo a Londres, on s'havia exiliat arran de l'annexió d'Àustria per part de l'Alemanya nazi i on va morir poc després de publicar l'obra. Som a les portes de l'holocaust, i Freud obre l'assaig dient (1976: 3):

Negar a un poble l'home que considera el més gran dels seus fills no és pas una tasca que es fa de grat o a la lleugera, més encara si un hom forma part d'aquest mateix poble. Però no ens hem de deixar endur per cap mena d'exemple i postergar la veritat en favor de pretesos interessos nacionals. Encara més, cal esperar que l'elucidació dels fets nus del problema aprofundirà en el nostre coneixement de la situació en què es troba aquest poble.

Aquesta última frase és una manera de dir que el llibre vol respondre la pregunta de l'antisemitisme de la forma més perversa possible: «¿Què han fet els jueus per merèixer tant d'odi?» I la resposta és: els jueus són el monoteisme més pur i per això són odiats. De fet, segons Freud, també els semites que van fugir d'Egipte odiaven el monoteisme i per això van assassinar Moisès. Només després, molt després, generacions després, com una mena de trauma retornat, van elevar Moisès a la categoria d'interlocutor amb Déu i legislador, i van prendre el seu monoteisme com la senya d'identitat que els ha fet perdurar

fins avui. Totes les religions tindrien una història oculta que en revelaria la veritable lluita interior. Per Freud, la història secreta dels jueus és l'assassinat de Moisès, que explicaria la crueltat amb si mateixos.

Seguint aquest esquema, el nazisme seria un paganisme, una mena de retorn politeista que veuria en els jueus l'enemic a batre per poder universalitzar-se. Que el nazisme nomenés el poeta Stephan George, que era explícitament pagà, com a poeta nacional és tot el que caldria dir sobre aquest retorn a les religions de naturalesa òrfica, si no fos que George mateix va rebutjar l'honor i es va exiliar a Suïssa a morir com un follet del bosc. El paganisme naturalista també té les seves batalles ocultes.

Tot plegat sembla un etern retorn del mateix, una repetició històrica sempre acompanyada de violència i ecos tràgics, una batalla constant entre el monoteisme i els seus adversaris, que no són fàcils de sotmetre ni de definir. Però, mirant enrere, la pregunta que hauríem de fer-nos és la inversa: ¿què va passar a l'interior del politeisme egipci perquè n'eixís —èxode— un antagonisme tan frontal —i tan fastigós— per ser menyspreat com una lepra? ¿Què tenia, i encara té, el monoteisme per causar tants estralls i ser alhora un instrument cultural tan poderós i persistent? ¿Quina veritat assenyala, si capti-

va i repulsa la humanitat en un cicle inacabable de violència, reconciliació i aliança?

El primer monoteisme era encara un monoteisme naturalista. El déu únic, Aton, era el déu sol. El faraó havia conclòs que els rajos de sol són la font de tota vida en sentit literal i també de tota vida possible en sentit social. Fotosíntesi i llum. Fins aquí, la seva innovació no era res de l'altre món. Els anomenats politeismes que coneixem de les civilitzacions antigues ja havien evolucionat o evolucionarien parcialment cap a formes mixtes amb el monoteisme. Qui més qui menys es mostraria disposat a admetre que rere la diversitat de divinitats hi batejava una força divina única. Potser era una força misteriosa, segurament conceptual, molt probablement del tot abstracta i absoluta, però s'expressava de manera particular en manifestacions visibles o almenys reconoscibles del nostre món.

L'existència d'un Déu únic no era incompatible amb l'existència de diversos déus, i no només en un sol panteó, com podien ser l'egipci o el grec, sinó en tots els panteons de totes les religions del món alhora. De fet, era perfectament lògic, des d'aques-